

Rodno osviještene politike u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja



Rodno osviještene politike u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja

Ured UN Women u BiH

Sarajevo, septembar 2020. godine

Sadržaj

Uvod	3
1. Rodna analiza sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja	5
1.1. Pridruživanje EU i sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja u kontekstu domaće razvojne perspektive	5
1.2. Ciljevi sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja	6
1.3. Analiza sektorskih pitanja (u odnosu na pristupne prioritete za IPA/EU)	9
1.4. Pokazatelji	11
1.5. Institucionalni okvir	12
1.6. Najbolje prakse	13
2. Instrumentarij za rodno osviještene politike	14
2.1. Definicija	15
2.1.1. Relevancija ravnopravnosti spolova	16
2.1.2. Analiza ravnopravnosti spolova	17
2.1.3. Analiza zainteresiranih strana	18
2.1.4. Procjena kapaciteta za rodnu ravnopravnost	19
2.2. Formulacija i planiranje	20
2.2.1. Logički okvir	20
2.2.2. Procjena uticaja na ravnopravnost spolova	21
2.2.3. Pokazatelji ravnopravnosti spolova	21
2.2.4. Analiza zainteresiranih strana	22
2.2.5. Rodno budžetiranje	22
2.3. Implementacija	23
2.4. Evaluacija	23
3. Zaključci i preporuke	24

Uvod

Jednakost žena i muškaraca temeljni je princip Evropske unije (EU). To nas vraća u 1957. godinu, kada je princip jednake plate za rad jednake vrijednosti postao dio Rimskog ugovora. Pravo žena na jednak tretman je, prije svega, osnovno ljudsko pravo. Diskriminacija je prepoznata kao politički neprihvatljiva, ekonomski neisplativa i zakonski sankcionirana. Tako ravnopravnost spolova postaje jedan od glavnih elemenata reformskog procesa. Jedan od preduslova za usklađivanje domaćih standarda sa standardima EU je poštivanje ljudskih prava žena i uspostavljanje mehanizama za borbu protiv diskriminacije. Usklađenost s ovim principima očekuje se od svake države članice, ali i od zemalja koje žele postati članice Evropske unije.

Bosna i Hercegovina je potencijalna kandidatkinja za članstvo u Evropskoj uniji, a proces partnerstva i pristupanja je između 2008. i 2020. godine nastavljen kroz Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) i redovni politički i ekonomski dijalog između Evropske unije i Bosne i Hercegovine. U sklopu tih procesa prepoznata je potreba za prioritetnim reformama u Bosni i Hercegovini u područjima vladavine prava i osnovnih prava, ekonomskog upravljanja i poboljšane ekonomske konkurentnosti, kao i jačanja demokratskih institucija, uključujući reformu javne uprave, a koje se provode kroz Instrument pretpristupne pomoći IPA II, uz nastavak kroz IPA III, sa značajnim pomjeranjem težišta sa podrške zemljama na programiranje po prioritetima kako bi se povećala konkurencija između zemalja za dalji rad na prioritetima i omogućila veća fleksibilnost u rješavanju promjenjivih potreba.

Kako je ravnopravnost spolova jedan od ključnih principa vladavine prava u sklopu strategije i procesa proširenja, od Bosne i Hercegovine se očekuje da usvoji pravnu stečevinu Evropske unije, odnosno skup zajedničkih prava i obaveza kojih se moraju pridržavati sve države članice EU. U tom smislu Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, koji zabranjuje diskriminaciju na osnovu spola i uspostavlja pravne standarde u oblasti ravnopravnosti spolova, usvojen 2003. godine i dopunjen 2009. godine, postavio je temelje za izradu i usvajanje Gender akcionog plana za Bosnu i Hercegovinu kao dokumenta strateške politike koji definira osnovu za djelovanje u pravcu ravnopravnosti spolova na nivou države, uključujući izvršenje zakonskih obaveza u svim relevantnim oblastima društva. Tri gender akciona plana (2006-2011, 2013-2017. i 2018-2022. godine) u prvi plan stavljaju izgradnju sistema koji će omogućiti održiv uticaj svih zakonskih mjera i politika za podršku ravnopravnosti spolova, a između ostalog za cilj imaju uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva u vezi sa Zakonom o ravnopravnosti spolova, državnim i entitetskim strategijama razvoja, Strategijom za ravnopravnost spolova EU i drugim relevantnim strateškim dokumentima Vijeća Evrope, Evropske unije i Ujedinjenih nacija.

UN Women u Bosni i Hercegovini radi na nizu razvojnih intervencija kroz implementaciju Strateškog dokumenta 2015-2020. godine, a među ostalim aktivnostima na normativnom planu, ove intervencije su osmišljene kao podrška provedbi Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine 2018-2021. godine. S tim u vezi UN Women u Bosni i Hercegovini podržava napore vlasti u procesu evropskih integracija, a zajedno sa Agencijom za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine pruža tehničke smjernice u provedbi rodne analize sektorskih planskih dokumenata, politika, programa i mjera u tri prioritetna sektora: (1) poljoprivredi i ruralnom razvoju, (2) demokratiji i vladavini prava, (3) konkurentnosti i inovacijama. Ova podrška, o kojoj će detaljnije biti riječi u nastavku, namijenjena je svim osobama uključenim u planiranje politika, a za cilj ima rodnu procjenu uticaja i davanje preporuka i sektorskih smjernica za rodno osviještene politike kao direktan doprinos punoj implementaciji Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini i Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine 2018-2021. godine.

Ovi naponi također pružaju osnovu za daljnju podršku kroz Instrument EU za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, koji ima za cilj ojačati efikasnu provedbu domaćih i međunarodnih pravnih okvira koji se tiču ravnopravnosti spolova i ženskih prava, rodno osviještenih politika u procesima integracije u EU i planiranja pretpristupne pomoći i jačanja institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova u skladu sa standardima EU. Planirana podrška usklađena je sa Akcionim planom EU za ravnopravnost spolova 2016-2020., koji ima za cilj pružanje podrške partnerskim zemljama u procesu proširenja, posebno zemljama u razvoju, i susjednim zemljama u postizanju konkretnih rezultata u pravcu ravnopravnosti spolova na kojoj počivaju evropske vrijednosti, kao i Ciljeva održivog razvoja (SDG).

S tim u vezi, Instrument EU za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini će podržati institucije u pravilnom usklađivanju s pravnom stečevinom EU u pogledu ravnopravnosti spolova, s fokusom na ulozi, funkcioniranju i angažmanu institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova u svim aspektima integracije i planiranja i implementacije pretpristupne pomoći EU. Ovaj instrument će doprinijeti postizanju strateških ciljeva Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine kroz podršku provedbi mjera u prioritarnim oblastima, kroz provedbu standarda ravnopravnosti spolova u procesu integracije u EU, razvoj kapaciteta vladinih institucija i institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova i jačanje saradnje sa Direkcijom za evropske integracije i Delegacijom EU. To podrazumijeva sinergiju aktivnosti u okviru provedbe drugog Finansijskog instrumenta za provedbu Gender akcionog plana BiH (FIGAP II), potpisanog 2018. godine.

U budućnosti se očekuje da će Instrument EU za ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini poboljšati primjenu politika za ravnopravnost spolova, povećati kapacitet za efikasnu integraciju odredbi Evropske unije o rodnoj ravnopravnosti i pružiti konkretnu priliku za razmjenu znanja i iskustava između zemalja Zapadnog Balkana kao i sa državama članicama EU.

1. Rodna analiza sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja

Ova analiza predstavlja trenutnu situaciju u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja, uzimajući u obzir rodni razvojni fokus u sektoru ruralnog razvoja kao šireg strateškog okvira u sklopu kojeg je detaljno analizirana poljoprivreda kao jedan od podsektora, zbog njene dominantne uloge u ruralnoj privredi u Bosni i Hercegovini. U tom smislu cilj ove analize je da prikaže situaciju kroz standardne pokazatelje koji se odnose na ruralni razvoj i na poljoprivredu.

Drugi fokus analize bio je na stepenu usklađenosti sektora ruralnog razvoja i poljoprivrede u pretpristupnom procesu i, s tim u vezi, kapacitetima za korištenje pretpristupnih fondova Evropske unije. Uzimajući u obzir strateški okvir i instrumente podrške za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja koji se provode u sklopu Zajedničke poljoprivredne politike s jedne strane, i ciljeve ravnopravnosti spolova koji su relevantni za sektor ruralnog razvoja prema evropskim politikama s druge strane, u sklopu ove analize UN Women je izvršio pregled usklađenosti trenutnog strateškog i zakonodavnog okvira sa politikama i instrumentima EU i pregled rodno osviještenih politika.

Ozbiljno ograničenje sektorske analize u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja predstavlja nedostatak popisa poljoprivrede, koji je posljednji put proveden 1961. godine, kao i nedostatak pregleda sektora koji bi pružio podatke razvrstane prema spolu.

Uprkos ovim ograničenjima, rezultati analize trebalo bi primarno da posluže Agenciji za ravnopravnost spolova BiH, Gender centru Republike Srpske i Gender centru Federacije BiH, kao i nadležnim institucijama u resoru poljoprivrede i ruralnog razvoja – kao alat za efikasnije izbjegavanje zamki diskriminacije na osnovu spola, koje su često skrivene u naizgled rodno neutralnim politikama.

1.1. Pridruživanje Evropskoj uniji i sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja u kontekstu domaće razvojne perspektive

Bosna i Hercegovina je, zajedno sa drugim zemljama Zapadnog Balkana, označena kao potencijalna kandidatkinja za članstvo u EU na samitu Evropskog vijeća u Solunu u junu 2003. godine. Od tada je zaključeno nekoliko sporazuma između Evropske unije i Bosne i Hercegovine, kao što je Privremeni sporazum o trgovini i trgovinskim pitanjima (2008. godine). Nakon što su se institucije i vodstvo Bosne i Hercegovine napismeno opredijelile za reforme, obnovljeni pristup rezultirao je zaključivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) između Bosne i Hercegovine i Evropske unije 1. juna 2015. godine, koji zamjenjuje Privremeni sporazum (PS).

Sporazum o slobodnoj trgovini sa EU trebalo je da prati istovremeni pristup fondovima EU za ovaj sektor. Da bi IPA fondovi bili dostupni i odobreni, od zemalja kandidatkinja očekuje se da ispune sljedeće preduslove:

- Da započnu rad na domaćoj strategiji za ruralni razvoj, uz učešće drugih javnih partnera i civilnog društva; ispunjeno (Strateški plan su usvojila oba doma Parlamentarne skupštine BiH, Predstavnički dom na 56. sjednici održanoj 31. januara 2018. i Dom naroda na 36. sjednici održanoj 20. februara 2018. godine).
- Da uspostave osnovna vladina tijela kao što su veterinarske i službe za zaštitu životne sredine; veterinarske službe su uspostavljene na svim nivoima vlasti.
- Da podstaknu organizacije civilnog društva s različitim oblicima organiziranja: udruženja poljoprivrednika, poslovnog sektora, udruženja za zaštitu životne sredine, za lokalni ruralni razvoj; ispunjava se u kontinuitetu, ali ima vrlo malo ili nimalo dokaza o podršci organizacijama žena na selu.

- Da podrže inicijative za unapređenje pristupa poljoprivrednika i osoba koje pokreću biznis u ruralnim područjima tržištu novca (ove mjere nisu predviđene IPA programom); ispunjava se kroz povećanje budžeta za poljoprivredu, obezbjeđenje manje skupih zajmova putem investicijsko-razvojnih banaka i druge inicijative u sklopu Programa ekonomskih reformi. Međutim, učešće žena sa sela i njihov udio u apsorpciji sredstava još je nizak.
- Da uspostave savjetodavnu i stručnu službu za poljoprivredu; uspostavljeno, ali nejednako razvijeno na različitim nivoima vlasti u BiH.
- Da pokušaju prikupiti što je više iskustva moguće u dobro osmišljenim pilot projektima; u toku (EU4Business, EU4Agriculture i drugi projekti koji se finansiraju iz IPA sredstava i drugih izvora), ali dokazi govore da je stopa uspješnosti za aplikantice vrlo niska.
- Da utvrde odgovarajuće nacionalne strukture kroz koje se mogu definirati strategije, programi, organizirati i kontrolirati raspodjela i obezbijediti uslovi za korištenje IPA programa; djelomično završeno, nije uspostavljena struktura Instrumenta pretprijetne pomoći za ruralni razvoj (IPARD)
- Da prošire znanje i povećaju transparentnost stanja u poljoprivredi i ruralnim područjima (inventura, registar gazdinstava, katastar, statistika cijena, analiza najvažnijih sektora); djelomično završeno, ali tek treba provesti popis poljoprivrede ili anketu gazdinstava (posljednji popis proveden je 1961. godine); također je velik nedostatak podataka razvrstanih prema spolu i u statističkim izvještajima, kao i u institucionalnim analitičkim i strateškim dokumentima.

Kako je navedeno, Program ruralnog razvoja na nivou države na snazi je od 2018. godine, ali pregovori o formiranju operativne strukture IPARD u BiH traju 10 godina. Poteškoće su uzrokovane različitim stavovima entiteta u pogledu upravljanja fondovima EU. U međuvremenu je Bosna i Hercegovina ostvarila značajnu pomoć EU u pogledu izgradnje kapaciteta i nabavke u oblasti poljoprivrede, ruralnog razvoja, sigurnosti hrane, veterinarstva i fitosanitarne zaštite.

1.2. Ciljevi sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja

Zakon o poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine propisuje da se osnove za realizaciju politike ruralnog razvoja BiH određuju Strateškim planom ruralnog razvoja BiH. Pozivajući se na tu odredbu, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa koordiniralo je izradu strateškog dokumenta zajedno sa nadležnim institucijama entiteta, Federalnim ministarstvom poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske te sa Odjeljenjem za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu Brčko Distrikta BiH. Strateški plan izrađen je metodologijom od sredine ka vrhu (*mid-to-up*), uz prihvatanje i korištenje entitetskih izrađenih strateških dokumenata, uz puno poštivanje nadležnosti BiH, entiteta i BDBiH.

Strateški okvir, nivo BiH	Strateški okvir, nivo FBiH	Strateški okvir, nivo RS
1. Osiguranje stabilnosti dohotka i izjednačavanje uslova poslovanja s okruženjem.	1. Razvoj poljoprivrede i pripadajućih sektora, uz podizanje tehničko-tehnološkog nivoa, efikasnije korištenje raspoloživih resursa, te uvažavanje zahtjeva modernih tržišta.	1. Povećanje obima i produktivnosti poljoprivredne proizvodnje i osiguranje stabilnosti dohotka poljoprivrednih proizvođača.
2. Jačanje konkurentnosti poljoprivrede, šumarstva i ruralnih područja kroz povećanje nivoa investicija i unapređenje prenosa znanja i promoviranje inovacija.	2. Obezbjeđenje uslova za snažnije generiranje stabilnijeg dohotka u okviru poljoprivrednog sektora i unaprjeđenje kvaliteta života u ruralnim sredinama.	2. Jačanje konkurentnosti sektora poljoprivrede kroz povećanje nivoa investicija.

3. Unapređenje tržišnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda kroz povećanje dodatne vrijednosti, poboljšanje standarda kvaliteta i sigurnosti i jačanje veza unutar lanaca vrijednosti	3. Održivo upravljanje prirodnim resursima i prilagođavanje poljoprivrede klimatskim promjenama.	3. Povećanje stepena tržišnosti i finalizacije poljoprivredne proizvodnje.
4. Održivo upravljanje prirodnim resursima i prilagođavanje klimatskim promjenama	4. Prilagođavanje institucionalno-zakonodavnog okvira i poljoprivredne politike sa Zajedničkom agrarnom politikom EU (ZAPEU), uz uvažavanje stepena razvijenosti poljoprivrednog sektora FBiH.	4. Održivo upravljanje prirodnim resursima i ublažavanje posljedica klimatskih promjena.
5. Poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima kroz ostvarivanje novih izvora prihoda i unapređenje fizičke infrastrukture, društvene uključenosti i dostupnosti javnih usluga.		5. Uravnotežen integralni ruralni razvoj.
6. Unapređenje institucionalnih sistema i kapaciteta i harmonizacija pravnog okvira iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja, na svim nivoima vlasti, u skladu s ustavnim nadležnostima, u pravcu postepenog približavanja zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU.		6. Sistematska podrška razvoju sektora poljoprivrede i ruralnih područja.

Sama država ne obezbjeđuje budžet za implementaciju Strategije, ali je svrha dokumenta bila da se uspostavi strateški okvir za entitete i BDBiH koji je usklađen sa politikom EU za poljoprivredu i ruralni razvoj koji će otvoriti prostor za pregovore o pretprijetnoj pomoći i pristupu IPA fondovima. Konkretna implementacija politike za poljoprivredu i ruralni razvoj na terenu odvija se na nivou entiteta – Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, te na nivou Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine; oni svi donose svoje pravne i finansijske okvire za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja.

Entitet FBiH ima Srednjoročnu strategiju razvoja poljoprivrednog sektora za period 2015-2019. godina (koja je zatim produžena), kao i Program ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2018-2021. godina. Osim ciljeva predstavljenih u komparativnom pregledu programa ruralnog razvoja, utvrđeni su i tzv. IPARD ciljevi: povećanje konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda, unapređenje okoliša, jačanje diverzifikacije ruralne privrede i podrška uspostavljanju pristupa LEADER. Za razliku od prvog strateškog dokumenta, u kojem se ne spominju žene na selu ni u kontekstu konsultacija o programiranju mjera, ni u kontekstu korisnica niti u kontekstu uticaja koje različite mjere mogu imati na različite grupe korisnika, Program ruralnog razvoja razmatra, elaborira i navodi pitanja ravnopravnosti spolova i statusa žena na selu, uz utvrđivanje aktivnosti usmjerenih na podršku ženama na selu, kao i pokazatelja za praćenje i mjerenje učinka određenih mjera i programa.

Prema podacima prikazanim u tabeli niže, žene nositeljice poljoprivrednih gazdinstava učestvuju sa oko 15% u ukupnom budžetu za poljoprivredu, a njihov apsorpcijski kapacitet u odnosu na muškarce nosioce poljoprivrednih gazdinstava niži je do dvostrukog prosječnog iznosa pojedinačne aplikacije. U svojoj izjavi Federalno ministarstvo poljoprivrede navodi: „Sa stajališta Federalnog ministarstva poljoprivrede oni su potpuno jednaki. Postoji problem sa našom tradicijom i ruralnim mentalitetom pa je relativno rijedak slučaj da žene mogu biti nositeljice porodičnog gazdinstva“.

Tabela 1: Učešće žena nositeljica poljoprivrednih gazdinstava u apsorpciji budžeta za poljoprivredu, FBiH

	Ukupno	Muškarci nosioci poljopri- vrednog gazdinstva	Žene nosite- ljice poljo- privrednog gazdinstva	Ukupno	Muškarci nosioci poljopri- vrednog gazdinstva	Žene nosite- ljice poljo- privrednog gazdinstva
	2018			2019		
Broj odobrenih aplikacija	29.312	21.903	7.409 odno- sno 25,3%	24.984	19.603	6.381 odno- sno 25,5%
Vrijednost odobrenih aplikacija	62,43 mil	52,72 mil	9,7 mil odno- sno 15,5%	61 mil	51,65 mil	9,34 mil odnosno 15,3%
Prosjek po aplikaciji		2.407 KM	1.310 KM		2.635 KM	1.465 KM

Strateški plan za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske na snazi je do 2020. godine. U skladu sa dobrom praksom usvajanja strateških dokumenata uz obezbjeđenje pozitivnog mišljenja Gender centra Republike Srpske, rodna pitanja su na odgovarajući način razrađena u samom dokumentu. Treba istaknuti dobru saradnju (o kojoj će biti više riječi u nastavku) između Ministarstva poljoprivrede RS i Gender centra RS, koja traje i razvija se od usvajanja prethodnog Programa ruralnog razvoja BiH, zatim usvajanje Akcionog plana za unapređenje položaja žena na selu, saradnju na implementaciji projekata koji se finansiraju kroz instrument FIGAP i uz podršku UN Women, kao i druge oblike saradnje.

Strategija također naglašava kako „posebno treba motivirati ženske nasljednike da preuzimaju imanja od svojih roditelja i eliminirati predrasude da je to muška privilegija jer su se žene pokazale kao uspješne preduzetnice“. Dokazi za to prikazani su u sljedećim tabelama.

Tabela 2: Učešće žena nositeljica poljoprivrednih gazdinstava u apsorpciji budžeta za poljoprivredu, Republika Srpska

	2015	2016	2017	2018	2019
Žene nosi- teljice poljo- privrednog gazdinstva	3,34 mil	3,7 mil	4,23 mil	4,77 mil	4,55 mil
	5,62%	6,17%	6,59%	6,34%	6,42%
Muškarci nosioci poljo- privrednog gazdinstva	32,67 mil	34,22 mil	38,54 mil	43,82 mil	40,67 mil
	54,82%	57,04%	59,98%	58,15%	57,29%
Pravno lice	20,88 mil	19,4 mil	18,78 mil	23,79 mil	22,64 mil
	35,05%	32,34%	29,23%	31,57%	31,90%
Preduzetnici	2,68 mil	2,66 mil	2,69 mil	2,97 mil	3,11 mil
	4,51%	4,45%	4,20%	3,94%	4,39%
Ukupno po svim stavkama	59,59 mil	60 mil	64,26 mil	75,36 mil	70,99 mil

Tabela 3: Broj podnosilaca zahtjeva za dodjelu sredstava iz budžeta za poljoprivredu, po godini i po vrsti, Republika Srpska

Broj korisnika/ca	2015	2016	2017	2018	2019
Žene nositeljice poljo-privrednog gazdinstva	3.539	4.384	8.983	4.384	3.227
Muškarci nosioci poljo-privrednog gazdinstva	28.521	33.891	64.824	32.768	23.596
Pravno lice	901	1.142	1.334	1.249	1.624
Preduzetnici/ce	315	443	584	421	466
Ukupno po svim stavkama	33.276	39.86	75.725	38.822	28.913

Za BDBiH nije bilo moguće izvršiti rodno osjetljivu sektorsku analizu strateškog dokumenta; naime dokument, premda izrađen, nikada nije usvojen i ne predstavlja službeni dokument. Rodna analiza provedena je u odnosu na zakonodavni i pravni okvir, koji je primjenjiv na sektor poljoprivrede i konkretno na budžet za poljoprivredu.

Analiza zakonodavnog okvira za sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja otkrila je izuzetno nizak stepen rodne osjetljivosti ovih akata. Većina zakona na svim nivoima vlasti ne poznaje koncept ravnopravnosti spolova, ni žena korisnica, žena nositeljica poljoprivrednih gazdinstava, niti na bilo koji način prepoznaju ovu korisničku, ili ovu socijalnu grupu stanovništva ruralnih područja u okviru zakonom propisanih prava i obaveza.

1.3. Analiza sektorskih pitanja (u odnosu na pristupne prioritete za IPA/EU)

Ukupna raspoloživa sredstva 2019. godine u Bosni i Hercegovini iznosila su 71 milion KM u Republici Srpskoj, 68,7 miliona u Federaciji BiH i 9 miliona KM u Brčko Distriktu BiH. Izvještaj Stalne radne grupe (SWG) o analizi politika¹ Bosnu i Hercegovinu smješta među zemlje regiona sa najmanjim udjelom budžeta za poljoprivredu u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji. Učešće direktne podrške proizvođačima i podrške tržištu kao prvog stuba poljoprivredne politike u 2019. godini iznosilo je 56,52 miliona KM, odnosno 79,6% ukupnih raspoloživih sredstava u Republici Srpskoj i 56,08 miliona, odnosno 81,62% u Federaciji BiH. Izvještaj SWG o analizi politika također potvrđuje visok udio tržišnih mjera i direktnih plaćanja u Bosni i Hercegovini, najviši u regionu.

Transferi za mlijeko i dalje dominiraju sa 47,47%. Od ostalih pojedinačnih proizvoda, sektori proizvodnje goveđeg mesa i pšenice dobijaju značajnu podršku sa više od 7% učešća u podršci za proizvodnju. Ostali pojedinačni proizvodi su ispod 2% učešća. Ovakva raspodjela budžeta također nije u skladu sa pravilima WTO, ako znamo da podrška za individualne proizvode ne bi trebala prelaziti 5% odnosno 10% tvorničke cijene tog proizvoda. Kako bi se spriječili mogući problemi u nadolazećim integracijama, trebalo bi povesti više računa o ovom pitanju i uspostaviti nove modele transfera za podršku raznim oblicima proizvodnje (MVTEO, 2016, 64).

Analize SWG također potvrđuju nizak nivo ulaganja u mjere za ruralni razvoj, dodajući da je u Bosni i Hercegovini vidljiv snažan trend pada. Po pitanju agroekoloških mjera, one se provode samo u sklopu mjere podrške organskoj proizvodnji na dva nivoa: kroz podršku za certifikaciju proizvodnje u oba entiteta i BDBiH i podršku po grlu i hektaru koja se primjenjuje samo u RS i BDBiH, dok se u FBiH ne primjenjuje.

¹ Volk, T., M. Rednak, E. Erjavec, I. Rac, E. Zhllima, G. Gjerci, S. Bajramović, Ž. Vaško, M. Kerolli-Mustafa, E. Gjokaj, B. Hoxha, D. Dimitrievski, A. Kotevska, I. Janeska Stamenkovska, D. Konjevic, M. Spahic, N. Bogdanov, M. Stevović (autori), B. Ilic, D. Pavloska-Gjorgjieska, P. Ciaian (urednici). Agricultural policy developments and EU approximation process in the Western Balkan countries, EUR 29475 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2019, ISBN 978-92-79-98107-4, doi:10.2760/583399, JRC114163.

Tabela 4: Poređenje između instrumenata Zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) i instrumenata politika koji se primjenjuju na različitim nivoima u BiH

Instrument ZPP EU	Instrumenti politika u BiH
Program osnovnih plaćanja (BPS)	Nije primjenjivo
Program jedinstvenih plaćanja po površini	Plaćanja povezana s proizvodnjom
Druga plaćanja za podršku dohotku	Nije primjenjivo
Mladi poljoprivrednici	Samo u okviru programa ruralnog razvoja i mjera podrške
Plaćanja za proizvodnju koja manje šteti okolišu (greening)	Nije primjenjivo
Područja sa prirodnim ograničenjima	RS: Pravilnik o novčanim podsticajima za kapitalne investicije u 2020. po prvi put predviđa doplatu za područja iznad 600 m.n.v.
Preraspodjela podrške za male poljoprivrednike	Nije primjenjivo
Dobrovoljna podrška povezana s proizvodnjom	Sva direktna plaćanja su povezana s proizvodnjom
Podrška za mala gazdinstva	Nije primjenjivo
Javna intervencija	Interventni otkup tovne junadi u RS u toku 2019.
Skladištenje proizvoda u privatnom sektoru	Nije primjenjivo
Vanredne mjere	Nije primjenjivo
Sektorske šeme pomoći	Nije primjenjivo
Monitoring tržišta	Nije primjenjivo
Radna grupa za poljoprivredna tržišta	Nije primjenjivo
Borba protiv nelojalnih trgovačkih praksi	Zakon o trgovini RS i FBiH djelomično su usklađen sa EU
Organizacije proizvođača i međugranske organizacije	Zakon o udruženjima i fondacijama nije usklađen
Transparentnost tržišta	Nije primjenjivo
Tarifne kvote	Provodi se u skladu sa SSP
Promocija poljoprivrednih proizvoda	Primjenjuje se

Tabela 5: Strukturne mjere i mjere ruralnog razvoja koje se finansiraju iz budžeta za poljoprivredu u BiH

Instrument ZPPEU	Instrumenti politika u BiH
Poticanje transfera znanja i inovacija u poljoprivredi, šumarstvu i ruralnim područjima;	RS i FBiH: Sufinansiranje stručnih konferencija, simpozija, seminara i sajmova
Povećanje održivosti i konkurentnosti svih vrsta poljoprivrede i promocija inovativnih tehnologija za farme i održivog gazdovanja šumama;	RS i BDBiH: Podrška za kapitalne investicije FBiH: Investicije u poljoprivredna gazdinstva RS: Podrška uvođenju tehnoloških inovacija
Promocija organizacije lanca isporuke hrane, dobrobiti životinja i upravljanja rizikom u poljoprivredi	RS i FBiH: Podrška poslovanju poljoprivrednih zadruga FBiH, RS i BDBiH: Podrška uvođenju standarda kvalitete i zaštite oznake geografskog porijekla (GI)
Promocija efikasnosti resursa i podrška prelasku na privredu s niskim emisijama ugljika i privredu otpornu na klimatske promjene u sektorima poljoprivrede, prehrane i šumarstva;	

Obnavljanje, očuvanje i unapređenje ekosistema povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom;	RS, FBiH i BDBiH: Podrška organskoj proizvodnji, premija po grlu i hektaru RS: Podrška sektoru lovstva
Promocija socijalne inkluzije, smanjenja siromaštva i privrednog razvoja u ruralnim područjima.	RS: Podrška za samozapošljavanje za mlade agrome RS: Podrška za udruženja žena na selu RS: Podrška za razvoj planinskih i brdskih područja
	RS, FBiH i BDBiH: Sufinansiranje premije osiguranja

U zaključku ovog dijela može se reći da, sudeći po raspodjeli transfera o kojoj smo govorili, model poljoprivredne politike u Bosni i Hercegovini karakteriziraju zastarjela rješenja za podršku. Naime, visoko i čak pretjerano učešće transfera za pojedinačne proizvode u ukupnoj masi direktne podrške za poljoprivredu nije uobičajeno u modernim poljoprivrednim politikama, gdje je većina transfera usmjerena ili na grupe proizvoda ili na sve proizvode (MVTEO, 2016, 59).

1.4. Pokazatelji

Ako koristimo dostupne podatke iz sistema monitoringa i evaluacije nadležnih ministarstava, i ako pokušamo odgovoriti na neka pitanja relevantna za ravnopravnost spolova i poljoprivredu i ruralni razvoj u Evropi koja obuhvataju: jednaku ekonomsku nezavisnost (koja se mjeri učešćem žena na tržištu rada ili razlikom u zapošljavanju na osnovu spola), jednaku platu za jednaki rad i rad jednake vrijednosti (koja se mjeri prosječnom razlikom u dohotku muškaraca i žena, ili razlikom u platama na osnovu spola), jednakost u odlučivanju (koja se mjeri zastupljenošću žena u procesima odlučivanja i na pozicijama odlučivanja, ili razlikom u odlučivanju na osnovu spola) – onda možemo zaključiti da ovakav plan sistema za monitoring i evaluaciju nadležnih ministarstava ne može dati odgovore na ova pitanja.

Strateški plan ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine	Upravljanje i monitoring Programa ruralnog razvoja Federacije BiH	Sistem monitoringa i evaluacije u Strateškom programu Republike Srpske
Sam strateški dokument navodi pokazatelje za monitoring za svaku mjeru definiranu u dokumentu Strategije. Pokazatelji se uglavnom odnose na rezultate, a tek u slučaju dvije rodno osjetljive mjere uključuju razvrstavanje podataka po spolu.	Pokazatelji utvrđeni u samom programu uključuju standardne pokazatelje rezultata, a za neke od pokazatelja planirano je praćenje razvrstano prema spolu.	Pokazatelji u ovom dokumentu utvrđeni su na nivou rezultata, ishoda i uticaja, i obuhvataju praćenje implementacije mjera i aktivnosti uz razvrstavanje po spolu.

1.5. Institucionalni okvir

Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH nadležni je organ na nivou Bosne i Hercegovine zadužen za pitanja poljoprivrede i ruralnog razvoja. Ovo ministarstvo je preko Sektora za poljoprivredu, ishranu, šumarstvo i ruralni razvoj nadležno za definiranje, koordinaciju i usklađivanje politika za poljoprivredu i ruralni razvoj. Ovaj sektor čine četiri odjela: Odjel za poljoprivredni informacijski sistem i analizu politika, Odjel za međunarodnu saradnju i koordinaciju projekata, Odjel za koordinaciju politike poljoprivrede i prehrane te Odjel za koordinaciju politike ruralnog razvoja.

U skladu s Ustavom, sve funkcije i ovlasti za upravljanje koje nisu povjerene institucijama Bosne i Hercegovine pripadaju entitetima, uključujući i nadležnost u vezi s poljoprivrednom proizvodnjom, odnosno proizvodnjom hrane. Ministarstva za poljoprivredu entiteta i Odjeljenje za poljoprivredu BDBiH imaju primarnu odgovornost za razvoj i unapređenje proizvodnje biljaka i životinja, ribarstvo i lov, zaštitu i korištenje poljoprivrednog zemljišta, prehrambenu industriju i proizvodnju stočne hrane, zaštitu voda, veterinarstvo, fitosanitarne organe, javno zdravstvo i šumarstvo. U Federaciji BiH neke nadležnosti leže na kantonalnim organima zaduženim za poljoprivredu, veterinarstvo, šumarstvo i vodoprivredu.

Prema evidencijama o zaposlenicima u nadležnim ministarstvima i organima uprave i podacima platnih agencija, njih 52,38% u dijelu stručnog osoblja su žene, a od ukupnog broja rukovodećih pozicija žene zauzimaju od 35 do 45%. Osim toga, treba spomenuti da na hijerarhijski najvišim pozicijama (ministarstva, sekretari i pomoćnici) dominiraju muškarci, dok se više žena nalazi na mjestima rukovodilaca sektora ili odjela.

Proces zapošljavanja provode agencije za državnu službu na različitim nivoima vlasti, a javni oglasi uključuju rodnu komponentu u Federaciji BiH, dok to nije slučaj na nivou BiH i RS.

U nadležnim ministarstvima nema osoba imenovanih za rodna pitanja, s izuzetkom RS. S druge strane, sva su ministarstva potvrdila da u sklopu programa edukacija za zaposlene rodna pitanja čine sastavni dio obuke. Takođe, prema stavu entitetskih ministarstava, njihova nadležna tijela razumiju pitanja ravnopravnosti spolova, dok na državnom nivou ne potvrđuju takav stav.

Kada je riječ o učešću gender centara u procesu osmišljavanja strateških, programskih i pravnih dokumenata na osnovu informacija resornih ministarstava, predstavnici gender centara pozivaju se na konsultacije u pripremi relevantnih dokumenata, ali mišljenje gender centara nije obavezno pribaviti prije usvajanja dokumenata na državnom niti na nivou Federacije BiH, dok u Republici Srpskoj, u skladu sa Poslovníkom Vlade RS, Gender centar RS daje mišljenje o svim pravnim dokumentima (strategijama i zakonima) prije nego što ih Vlada uzme u obzir za usvajanje.

1.6. Najbolje prakse

U Izvještaju UN-ove Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), odnosno u komentarima na izvještaj BiH o položaju žena na selu istaknute su sljedeće pozitivne prakse u oba entiteta:

- U toku izvještajnog perioda i do 2015. godine proveden je prvi Akcioni plan za unapređenje položaja žena na selu u RS, što predstavlja privremenu posebnu mjeru u sklopu Strateškog plana ruralnog razvoja za period 2009-2015. godina. Mjere su obuhvatile ekonomsko osnaživanje žena i jačanje uloge seoskih žena u razvoju lokalnih zajednica. Iako su mjere prvobitno bile privremene, kasnije su uključene u redovni godišnji plan rada Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS, čime je obezbijeđena njihova buduća održivost.
- Oba entiteta imaju rodno osjetljive metode evaluacije pri odobravanju investicijskih subvencija. Program ruralnog razvoja FBiH (2016-2020. godina) predviđa posebne mjere za žene kao što su posebne metode rangiranja aplikantica za projekte, uz dodjelu dodatnih 20% bodova i povećanje nivoa podrške za takve projekte za 5%. U Republici Srpskoj aplikantice dobijaju dodatne bodove u postupku evaluacije i 30% povrata na investiciju.
- Korištenjem instrumenta FIGAP i sredstava agencije UN Women, Gender centar RS izdvojio je resurse za institucije i nevladine organizacije za implementaciju konkretnih mjera podrške ženama koje pokreću samostalnu i/ili porodičnu djelatnost u oblasti poljoprivredne proizvodnje, stočarstva, zadruga, turizma i opšteg ruralnog razvoja kroz savjetodavne usluge, podsticaje, zajmove i garancije. Ovi programi, koji uključuju sufinansiranje Ministarstva poljoprivrede, ostvarili su značajan porast broja zahtjeva ženskih udruženja za sufinansiranje konkretnih poslovnih aktivnosti – za 39%, povećanje učešća žena u udruženjima i zadrugama, pri čemu je osnovano pet ženskih zadruga, zatim uspostavljanje regionalne gender mreže i više od 17% žena koje su vlasnice gazdinstava.
- Međunarodni dan žena na selu tradicionalno se obilježava 15. oktobra svake godine u Bosni i Hercegovini. Kampanja RAVNOPRAVNO za žene na selu redovno se provodi u RS, čime se povećava vidljiv doprinos žena sa sela društvu i unapređuje njihov položaj.

- Federalni zavod za zapošljavanje proveo je program subvencija za ruralna preduzeća pomoću kojeg se povećao broj preduzetnika/ca koji se bave poljoprivredom, uz vidljiv trend zapošljavanja nezaposlenih žena u ruralnim područjima. U 2013. godini primljeno je 22.043 aplikacije za podsticaje koje su podnijele žene, što je oko 30% ukupnog broja primljenih aplikacija i čime se potvrđuje tendencija rasta broja aplikacija koje podnose žene u odnosu na 2012. godinu (16.347 aplikacija), odnosno 2011. (12.383 aplikacija).

2. Instrumentarij za rodno osviještene politike

Ovaj instrumentarij osmišljen je da omogući svim tvorcima politika i zakona da prate korake u procesu planiranja i koriste alate rodno osviještenih politika kako bi izrađeni dokumenti bili inkluzivni, opredijeljeni za ravnopravnost spolova i kako bi odražavali kontekst kako u zemlji tako i na lokalnom nivou.

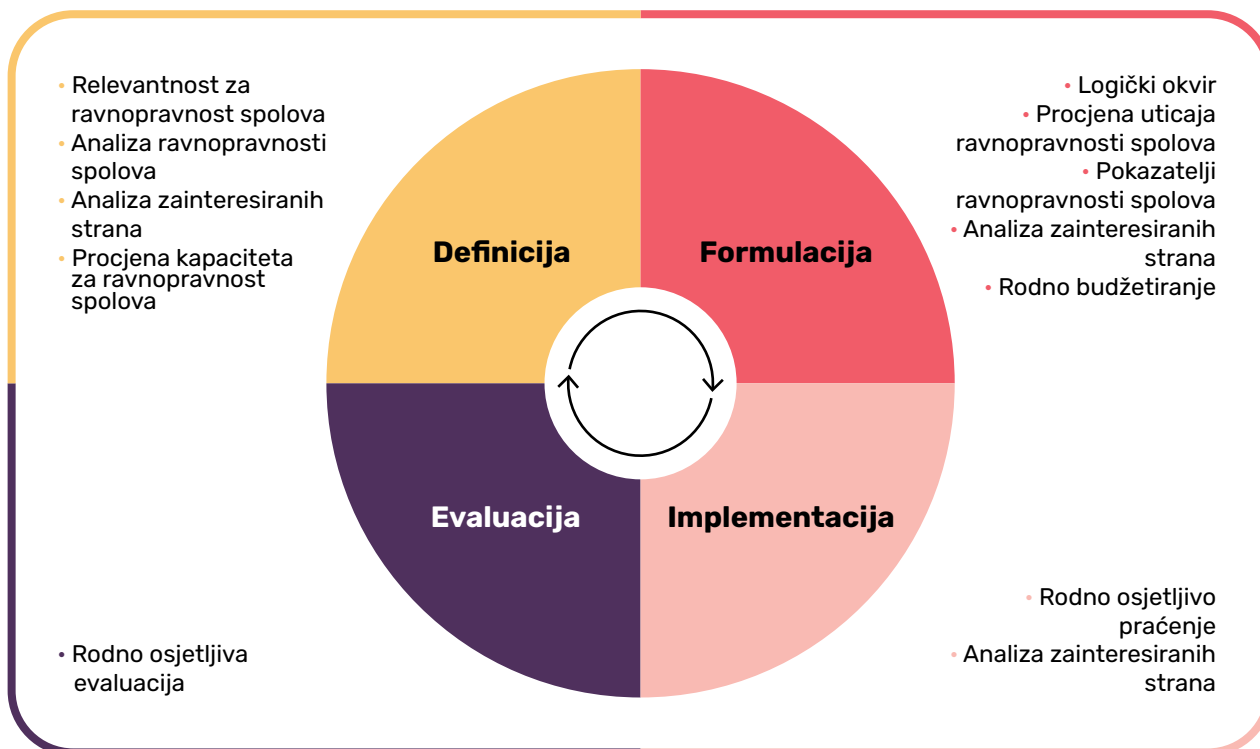
Pojam rodno osviještene politike podrazumijeva sistematsko razmatranje razlika između uslova, situacija i potreba žena i muškaraca u svim politikama i akcijama. To je postupak procjene implikacija za žene i muškarce svake planirane akcije, uključujući zakonodavstvo, politike ili programe, u svim oblastima i na svim nivoima. Na ovaj način tvorcima politika mogu probleme i iskustva žena i muškaraca uključiti kao sastavni dio u planiranje, implementaciju, praćenje i evaluaciju politika i programa u svim političkim, ekonomskim i društvenim sferama. Tako će se osigurati da planirana aktivnost donosi jednaku korist i muškarcima i ženama. Krajnji cilj je postizanje ravnopravnosti spolova.

Glavni cilj instrumentarija je da pruži praktičnu podršku osobama koje učestvuju u planiranju politika. Instrumentarij prati opšti pristup ciklusu planiranja politika, koji podrazumijeva utvrđivanje i definiranje pitanja i prioriteta relevantnih za dati sektor, planiranje relevantnih intervencija, donošenje programa te praćenje napretka i evaluaciju rezultata.

Instrumentarij objašnjava koji se alati rodno osviještenih politika mogu koristiti u različitim fazama procesa i sadrži listu pitanja na koja se može odgovoriti za odabrane sektore i konkretna područja politike. Lista pitanja nije iscrpna, a dokument je formuliran tako da svaki specijalista može dodati relevantna pitanja i podatke za svoje konkretno područje rada.

Koraci ciklusa planiranja uključuju:

1. Faza definicije opsega, uticaja i potreba, tokom koje se prikupljaju, procjenjuju i analiziraju alati za analizu ravnopravnosti spolova i različite metode za utvrđivanje potreba žena i muškaraca, te vremenski okvir i osnovni podaci za područje intervencije. Ova faza uključuje utvrđivanje relevancije ravnopravnosti spolova ili ulaznih tačaka za analizu ravnopravnosti spolova. Analiza ravnopravnosti spolova može dovesti do identifikacije novih ulaznih tačaka, jer će se uzeti u obzir specifični lokalni konteksti i potrebe, kao i opšti i specifični ciljevi zemlje. Analiza zainteresiranih strana pomoći će da se identificiraju glavni partneri koji mogu predstavljati resurs u provođenju rodne analize.
2. Faza planiranja (formulacije) obuhvata korištenje analize ravnopravnosti spolova, konsultacije sa zainteresiranim stranama da bi se identificirali i definirali problemi, uzroci, relevantni ciljevi, i da bi se odabrale relevantne strategije za dati vremenski okvir i opseg. Rodna procjena uticaja pomoći će da se utvrdi hoće li predviđene mjere podržati ciljeve i potrebe ravnopravnosti spolova. Definiranje pokazatelja usko će biti povezano s rezultatima rodne analize i utvrđenim potrebama za podacima. Formulacija pokazatelja može zahtijevati reviziju aktivnosti. Alati za rodno budžetiranje će podržati detaljno planiranje aktivnosti i pružiti nove informacije o nedostacima i novčanim tokovima.
3. Faza akcije (implementacije) zahtijeva sistem praćenja koji je usko povezan s jasno definiranim pokazateljima i fazom za utvrđivanje etapa. Institucionalni kapaciteti koji se procjenjuju u okviru analize ravnopravnosti spolova dalje će zahtijevati konkretnu procjenu kontinuiranog institucionalnog kapaciteta. Uključivanje zainteresiranih strana će osigurati bolje rezultate praćenja i može dovesti do dodatnog mapiranja pojedinačnih zainteresiranih strana u skladu s potrebama specifičnih ciljeva.
4. Evaluacija ravnopravnosti spolova će uključiti upotrebu alata iz drugih faza i specifičnu procjenu uticaja politike (aktivnosti).



Ciljevi Bosne i Hercegovine za pristupanje Evropskoj uniji obuhvataju i donošenje domaće strategije ruralnog razvoja, osnivanje osnovnih vladinih tijela kao što su veterinarske i okolišne službe; poticanje organizacija civilnog društva različitih oblika, kao što su udruženja poljoprivrednika, poslovnog sektora, udruženja za zaštitu životne sredine, udruženja za lokalni ruralni razvoj, inicijative za podršku boljem pristupu finansijskom tržištu za poljoprivrednike i *start-up* preduzeća u ruralnim područjima.

Demografska situacija u BiH pokazuje različite rodno specifične faktore koji bi mogli uticati na postizanje ciljeva u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja. Starenje seoskog stanovništva karakterizira veći broj starijih žena (žene čine 49%), zatim niži nivo obrazovanja žena, kao i žene u kategoriji zavisnog stanovništva kojoj su potrebne socijalne i druge javne usluge. Pristup resursima relativno je izbalansiran, pri čemu su žene vlasnice u prosjeku 1/3 nekretnina i poljoprivrednog zemljišta.²

AKTIVNOST: *Slijedite ciklus planiranja politike i odgovorite na pitanja navedena u okvirima. Procijenite odgovore, utvrdite glavne rezultate i moguće praznine, koristite procjenu zainteresiranih strana kako biste utvrdili koji su glavni akteri koji vam mogu pružiti podršku u provođenju potpune analize, dati odgovore na vaša pitanja i otkloniti praznine. Odgovori koje dobijete mogu biti povod za dodatna pitanja. Dodajte ih u tabele i nastavite sa istraživanjem. Nakon što ste iscrpili sva pitanja, razmotrite da još jednom pitate: Šta je još relevantno/treba razmotriti/treba pitati?*

2.1. Definicija

Faza definicije opsega, uticaja i potreba tokom koje se prikupljaju, procjenjuju i analiziraju alati za analizu ravnopravnosti spolova i različite metode za utvrđivanje potreba žena i muškaraca, vremenski okvir, osnovni podaci za područje intervencije. Ova faza uključuje utvrđivanje relevancije ravnopravnosti spolova ili ulaznih tačaka za analizu ravnopravnosti spolova. Analiza ravnopravnosti spolova može dovesti do identifikacije novih ulaznih tačaka, jer će se uzeti u obzir specifičan lokalni kontekst i potrebe i opšti i specifični ciljevi zemlje. Analiza zainteresiranih strana pomoći će da se identificiraju glavni partneri koji mogu predstavljati resurs u provedbi rodne analize.

² Podaci za 2020. godinu uzeti iz sektorskog izvještaja Rodna analiza sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja, Gordana Roković, 2020. (za UN Women).

2.1.1. Relevantnost ravnopravnosti spolova

Svrha rasprave o relevanciji je da se identificiraju ključne ulazne tačke za analizu ravnopravnosti spolova. Relevantno je postavljati pitanja izvan uskog područja politike i identificirati poveznice na makronivou sa drugim područjima politike i globalnom agendom.

Relevancija ravnopravnosti spolova	
Relevancija: Ravnopravnost spolova u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja	Ulazne tačke za rodnu analizu i razmatranja rodno osviještenih politika u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja uključuju: – Siromaštvo i ruralna područja: Žene na selu čine većinu svjetske populacije siromašnih. Dodavanje demografskih elemenata zavisnosti od socijalnih i drugih usluga dovodi do utvrđivanja kratkoročnih i dugoročnih potreba muškaraca i žena u ruralnim područjima. – Obrazovanje i žene na selu: Žene na selu globalno imaju najniži nivo obrazovanja i najvišu stopu nepismenosti. Društvena cijena ograničenog obrazovanja uključuje pothranjenost, dojenačku smrtnost i snažno je povezana s visokim ekonomskim troškovima, koji se ogledaju u gubitku mogućnosti ljudskog kapitala, niskoj produktivnosti rada i nekvalificiranoj radnoj snazi. – Tradicija i rodne uloge: Ruralnim društvima često dominiraju određene rodne uloge. Muškarci obično imaju pristup resursima, uključujući zemljište, i dominiraju u upravljanju komercijalnom poljoprivrednom proizvodnjom, u šumarstvu i gazdovanju zemljištem. U zajednicama koje se bave ribarstvom, ribolov u obalnim vodama i na otvorenom moru gotovo uvijek je muški domen. Žene na selu imaju primarnu odgovornost za vođenje domaćinstva, uključujući odgoj i obrazovanje djece te neke oblike poljoprivrednih djelatnosti koje su više povezane sa domaćim uzgojem hrane za vlastite potrebe kao što su uzgoj i priprema hrane te briga o peradi i mlijeku za potrebe domaćinstva. – Pristup resursima: Uključuje pristup zemljištu, pravima i mogućnostima za vođenje preduzeća i gazdinstava, pristup kapitalu, znanju i umrežavanju. – Poljoprivredna proizvodnja: Segregacija na poljoprivrednom tržištu prema vrsti proizvoda i lokaciji. Komercijalizacija poljoprivrede može dovesti do izmjene rodni uloga, a samim tim i poljoprivrednih praksi, i može uticati na ruralni razvoj. S povećanjem potražnje ili uvođenjem tehnologije u poljoprivrednu proizvodnju muškarci vrše eksproprijaciju ženskih djelatnosti smanjujući proizvodnju hrane za domaćinstvo, kao i prihod i socijalni status žena. – Razvoj preduzetništva usko je povezan s obrazovanjem i pristupom resursima. – Zapošljavanje u ruralnim područjima i poljoprivredi: Vrsta zaposlenja povezana je sa nivoom obrazovanja, a stopa zaposlenosti žena često je dva puta niža nego kod muškaraca, dok je nezaposlenost veća među ženama nego muškarcima. Treba analizirati podatke o zaposlenosti na puno i nepuno radno vrijeme kod muškaraca i kod žena. – Participacija i odlučivanje: Žene su manje prisutne u procesima odlučivanja i na visokim položajima u institucijama u sektoru poljoprivrede. Proces izrade politika moraju biti inkluzivni i moraju uzeti u obzir potrebe i muškaraca i žena, kao i njihove uloge i sposobnosti da učestvuju u procesu konsultacija.
Koji su posebno relevantni aspekti za rodnu ravnopravnost u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja?	

2.1.2. Analiza ravnopravnosti spolova

Analiza ravnopravnosti spolova predstavlja niz instrumenata za utvrđivanje razlika u uslovima, potrebama, stopama učešća, pristupu resursima i razvoju, kontroli imovine, mogućnostima za donošenje odluka itd. između žena i muškaraca u njihovim dodijeljenim rodним ulogama. Detaljna rodna analiza omogućava tvorcima politika da uvide neravnopravnost spolova u datoj situaciji ili sektoru, opisuje trenutno stanje kontekstualne situacije i istražuje uzroke i posljedice rodних razlika na ciljnu grupu.

Analiza ravnopravnosti spolova	
Zakoni i politike	– Koji su glavni zakoni koji uređuju sektor? – Sadrže li ovi zakoni izričite reference na žene i muškarce? – Koje su rodne pristranosti i rodne razlike u ovim zakonima? • Da li zakon/politika dodjeljuje prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodni i proporcionalni? – Koji zakoni/politike utiču na poslovni razvoj i vlasništvo muškaraca/žena nad preduzećima? – Koji je uticaj trgovačkih politika i sporazuma na poslovni sektor?
Institucije	– Koje su glavne institucije koje upravljaju sektorom? – Koji je mehanizam za ravnopravnost spolova u sektoru?
Zastupljenost muškaraca i žena: institucije koje donose odluke	– Kakva je zastupljenost muškaraca/žena u institucijama koje donose odluke: podaci po instituciji, sektoru? – Kakva je zastupljenost muškaraca/žena na pozicijama odlučivanja: podaci o odlučivanju i funkcijama? – Koji su faktori koji stimuliraju zastupljenost žena/muškaraca u konkretnom sektoru?
Zastupljenost muškaraca i žena: Preduzeća i gazdinstva u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja	– Kakva je vlasnička struktura preduzeća: podaci po tipu preduzeća, industrijskom klasteru, postotak samozaposlenih muškaraca/žena, drugi oblici samostalne privredne djelatnosti? – Kakva je zastupljenost muškaraca/žena na pozicijama odlučivanja/vodećim pozicijama u preduzećima u sektoru: podaci po vrsti preduzeća, industrijskom klasteru? – Koje su tendencije poslovne saradnje i učešća muškaraca/žena: zadruge, poslovne mreže i druge aktivnosti umrežavanja za muškarce/žene? – Kako su muškarci/žene zastupljeni u održivim preduzećima, po vrsti preduzeća (društveno/okolišno), industriji, veličini, investiciji?
PROCES KONSULTACIJA: Učešće zainteresiranih strana	– Javne konsultacije: kako je organiziran taj proces? Opišite institucionalno uređenje procesa konsultacija. – Učešće i javne konsultacije: ko učestvuje? Zašto? – Na koga direktno utiče reformska aktivnost? – Ko nije uključen u proces javnih konsultacija i zašto? – Ko zastupa muškarce/žene u pogledu konkretnog područja pružanja usluga u procesu konsultacija? – Kako zainteresirane strane predstavljaju perspektivu muškaraca i žena o pružanju usluga? – Kako su organizirane organizacije civilnog društva? – Kako organizacije civilnog društva imenuju svoje predstavnike u procesu konsultacija?

Neformalne prepreke za ravnopravnost spolova u sektoru	– Koji su stereotipi prisutni u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja? – Kakva su očekivanja od muškaraca i žena u poljoprivrednoj proizvodnji? Kakva je segregacija prisutna u sektoru? – Da li ženama/muškarcima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koji su potrebni za sektorske aktivnosti? – Kakva je percepcija stručnosti muškaraca i žena u različitim fazama aktivnosti planiranja politika? – Da li muškarcima/ženama nedostaje vremena ili finansijskih resursa za efikasno korištenje pravosudnog/antikorupcijskog sistema za podnošenje pritužbi?
--	---

2.1.3. Analiza zainteresiranih strana

Analiza zainteresiranih strana pomaže da se utvrdi koji su ljudi ili organizacije direktno ili indirektno uključeni ili obuhvaćeni određenom sektorskom strategijom ili aktivnosti. U prvoj fazi programskog ciklusa analiza zainteresiranih strana služi kao primarni alat za identifikaciju relevantnih i uticajnih aktera i skreće pažnju na to kako osigurati učešće zainteresiranih strana u procesu planiranja politike.

Kao što definira Evropski institut za rodnu jednakost (EIGE), „zainteresirana strana“ u ciklusu planiranja politike odnosi se na one koji provode javnu politiku ili na nju utiču, odnosno na one koji su pod njenim uticajem ili od nje ostvaruju korist. Konsultacije se odnose na prikupljanje povratnih informacija, stavova i mišljenja zainteresiranih strana o pitanjima vezanim za ravnopravnost spolova s ciljem utvrđivanja opsega i sadržaja određene intervencije/problema, odluke, predložene politike ili analize problema.

Konsultacije sa zainteresiranim stranama u oblasti rodni pitanja ima za cilj uključivanje raznih perspektiva različitih grupa žena i muškaraca obuhvaćenih odlukom javne politike kako bi se: (a) bolje definirala pitanja koja se razmatraju; (b) napravio izbor između različitih vrsta rješenja; i (c) postigao konsenzus. Na ovaj način konsultacije sa zainteresiranim stranama u oblasti rodni pitanja rezultiraju bolje informiranim procesima donošenja odluka, pravednijom raspodjelom resursa i poboljšanim pružanjem usluga.

Zainteresirane strane	Interes zainteresiranih strana	Mandat	Percepcija problema Potrebe/očekivanja	Resursi
Ko može biti zainteresiran za područje politike – pozitivno i kritički? Na koga utiče područje politike? Da li su utvrđene različite grupe ili pojedinci na koje utiče to područje? Čiji se glas ne čuje? Ko zastupa interese žena/ muškaraca? Ko nije uključen u proces konsultacija iako su njihovi interesi uređeni politikom?	Procijenite sve zainteresirane strane i njihov predmet interesa u području politike. Koji su posebni interesi organizacija koje rade na pitanjima ravnopravnosti spolova?	Koji je mandat zainteresirane strane? Koji zakon ili politika formalno propisuje taj mandat? Odakle proizlazi mandat ako nije formalno utvrđen? Koje su funkcije zainteresirane strane?	Utvrdite kako je svaka grupa zainteresiranih strana shvatila zadata sektorska pitanja? Koje su specifične potrebe koje predstavlja zainteresirana strana? Koje su rodne uloge dodijeljene zainteresiranim stranama?	Koje resurse identificirana zainteresirana strana koristi da podrži politiku/aktivnost, odnosno da joj se suprotstavi?

Navedite zainteresiranu stranu	Opišite specifične interese zainteresirane strane	Opišite mandat zainteresirane strane	Utvrđite potrebe i očekivanja zainteresiranih strana	Identificirajte resurse zainteresiranih strana
--------------------------------	---	--------------------------------------	--	--

2.1.4. Procjena kapaciteta za rodnu ravnopravnost

Procjena kapaciteta fokusira se na sisteme (mehanizme) ravnopravnosti spolova i institucionalne kapacitete za identifikaciju potreba za rodnom ravnopravnošću, formulaciju ciljeva i aktivnosti za ravnopravnost spolova i praćenje napretka. Institucionalni kapaciteti za ravnopravnost spolova obuhvataju organizacionu transformaciju i lične kapacitete.

- **Organizaciona transformacija**³ obuhvata promjene osnovnih vrijednosti i uvjerenja u određenoj instituciji, te promjene pravila i propisa. Strateški cilj procesa je uključivanje ravnopravnosti spolova u redovna pravila, procedure i prakse institucije. Neformalna i nevidljiva pravila i propisi uprave presudni su za razumijevanje organizacija i njihovog uticaja na žene i muškarce. Ključni elementi organizacione kulture su implicitni; vježbaju se u svakodnevnoj rutini, omogućavaju zajednički pravac članovima organizacije i rezultat su učenja i interne koordinacije unutar organizacije.
- **Kapaciteti osoblja** za rodnu ravnopravnost dio su politike ljudskih resursa u instituciji i kapaciteta osoblja za razumijevanje, učenje i primjenu rodno osviještenih politika.

Procjena kapaciteta za rodnu ravnopravnost
Organizaciona transformacija: – Koji su propisi o rodno osviještenim politikama, instrumenti politike i interna uputstva usvojeni kako bi se osiguralo uključivanje rodno osviještenih politika u sudsko odlučivanje u predmetima? – Da li je promocija ravnopravnosti spolova obuhvaćena opštim mandatom pravosudnih institucija? – Ko obavlja funkciju u vezi s rodno osviještenim politikama unutar institucije (sistema)? – Resursi: • Koji su resursi izdvojeni za funkcije rodno osviještenih politika? • Da li se resursi za rodno osviještene politike realno obračunavaju i raspodjeljuju? • Da li dodjeljivanje novih zadataka osoblju za ravnopravnost spolova podrazumijeva više raspoloživog radnog vremena za tu svrhu? – Vodstvo: • Da li osoblje na izvršnim funkcijama iskazuje svoju opredijeljenost za rodnu ravnopravnost i primjenu rodno osviještenih politika, kako formalno tako i neformalno? – Kultura: • Koje su implicitne uloge i očekivanja od žena i muškaraca u organizaciji? • Koji su neformalni odnosi moći unutar organizacije?
Kapacitet osoblja: – Koji su zahtjevi i mogućnosti u pogledu početne i kontinuirane edukacije i stručnog usavršavanja o ravnopravnosti spolova i rodno osviještenim politikama? – Koji su kapaciteti pojedinih zaposlenih u javnim službama da osiguraju rodno osviještene politike? – Da li svi članovi osoblja obavljaju svoje zadatke i pridržavaju se poslovnika kako bi se efikasno provele rodno osviještene politike? – Da li svi članovi osoblja posjeduju stručna znanja o rodnom pitanjima i metodološke vještine koje su im potrebne da ispune svoju odgovornost za provedbu rodno osviještenih politika? – Koji su kriteriji za unapređenje unutar organizacije?

³ Pogledajte detaljne smjernice na <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gender-institutional-transformation/what-institutional-transformation>

2.2. Formulacija i planiranje

Faza planiranja (formulacije) obuhvata korištenje analize ravnopravnosti spolova, konsultacije sa zainteresiranim stranama da se identificiraju i definiraju problemi, uzroci, relevantni ciljevi i odaberu relevantne strategije za dati vremenski okvir i opseg. Rodna procjena uticaja pomoći će da se utvrdi hoće li predviđene mjere podržati ciljeve i potrebe ravnopravnosti spolova. Definiranje pokazatelja usko će biti povezano s rezultatima rodne analize i utvrđenim potrebama za podacima. Definicija pokazatelja može zahtijevati reviziju aktivnosti. Alati za rodno budžetiranje podržat će detaljno planiranje aktivnosti i pružiti nove informacije o nedostacima i novčanim tokovima.

2.2.1. Logički okvir

Pristup logičkog okvira koristi se u aktivnostima EU kao alat za formulaciju programskih dokumenata. Rodno osjetljiv logički okvir podrazumijeva uključivanje pitanja ravnopravnosti spolova u identifikaciju problema i analizu uzroka i posljedica (na osnovu rodne analize), formulaciju cilja kako bi se rodna perspektiva uključila u glavne ciljeve i tamo gdje je to relevantno definirale posebne mjere za žene i muškarce u sklopu aktivnosti. Posebne mjere su legitiman cilj za *de iure* ili *de facto* ciljeve ravnopravnosti. One se usredotočuju na posebne potrebe muškaraca ili žena u svrhu postizanja ravnopravnosti spolova, postavljaju jasan vremenski okvir za preduzimanje radnji i zahtijevaju periodičnu reviziju u pogledu postizanja glavnog cilja ravnopravnosti.

Tokom faze formuliranja politike mogu se riješiti sljedeći aspekti:

- Analiza problema: Na osnovu rodne analize definirati glavne sektorske probleme i utvrditi kako se s njima nose žene i muškarci? Stablo problema kao jedan od alata u ciklusu upravljanja projektom može se koristiti za sagledavanje različitih uzročno-posljedičnih veza istog problema za žene i muškarce. Analiza može dovesti do odvojenih stabala problema za žene i muškarce, što zahtijeva usvajanje posebnih mjera.
- Objektivna analiza: Procjena šta je planirana i željena buduća situacija za žene i muškarce.
- Analiza strategija: svijest o osnovnim rodnim ulogama i moći jedan je od ključnih aspekata koje treba procijeniti prilikom definiranja odgovarajućih strategija za željeni ishod.

Uticaj (Opšti cilj)	<i>Šira, dugoročna promjena kojoj aktivnost doprinosi na državnom, regionalnom ili sektorskom nivou, u političkom, socijalnom, ekonomskom i okolišnom globalnom kontekstu, a koja će proizaći iz intervencija svih relevantnih aktera i zainteresiranih strana.</i> Ovdje će se razmotriti transformativni ciljevi i aspekti ravnopravnosti spolova. – Da li je ravnopravnost spolova jedan od opštih ciljeva kojima program želi doprinijeti? – Hoće li žene i muškarci (različitih starosnih i socioekonomskih grupa) imati jednaku korist od dugoročnih promjena? – Kako rodni odnosi na bilo koji način utiču na cilj projekta?⁴
Ishod(i) Specifični cilj(evi)	<i>Glavni srednjoročni uticaj intervencije s naglaskom na institucionalne i bihevioralne promjene koje su rezultat <u>intervencije</u></i> – Da li ishod jasno upućuje na žene i muškarce i utvrđene nejednakosti između njih? – Da li intervencija može poboljšati pristup produktivnim resursima, uslugama, tehnologijama, obuci i mogućnostima zapošljavanja?

⁴ (EU obrazac), Logički okvir: Formulacija ciljeva i akcija ravnopravnosti spolova, juli 2019., e3d_logframe_en.docx, pitanja prilagođena prema uzoru na Vodič za rodno osjetljive politike u projektnom ciklusu FAO, <http://www.fao.org/3/a-i6854e.pdf>

Ostali ishodi gdje je to relevantno	<i>Tamo gdje je relevantno, drugi kratkoročni uticaji intervencije s naglaskom na bihevioralne i institucionalne promjene koje proizlaze iz intervencije (npr.. ovdje se mogu uvrstiti prelazni ishodi)</i> – Da li ishod jasno upućuje na žene i na muškarce i utvrđene nejednakosti između njih? – Da li intervencija može poboljšati pristup produktivnim resursima, uslugama, tehnologijama, obuci i mogućnostima zapošljavanja?
Rezultati	<i>Direktni/konkretni proizvodi (infrastruktura, roba i usluge) isporučeni/proizvedeni kroz intervenciju</i> <i>(*Rezultati bi, u principu, trebali korištenjem jasne numeracije biti povezani s odgovarajućim ishodima)</i> – Da li rezultati odgovaraju na različite potrebe i prioritete žena i muškaraca, u skladu s nalazima rodne analize? – Da li rezultati osporavaju/ispravljaju postojeće rodne nejednakosti i diskriminatorne norme i prakse? – Da li raspodjela naknada uzima u obzir rodne uloge i odnose?

2.2.2. Procjena uticaja na ravnopravnost spolova

Procjena uticaja na ravnopravnost spolova (evaluacija ex-ante) vrši se nakon što su utvrđeni osnovni ciljevi i ishodi. Svrha procjene uticaja je utvrditi vjerojatnoću da određena aktivnost (zakoni, politike, programi) ima negativne posljedice na stanje ravnopravnosti žena i muškaraca. Centralno pitanje rodne procjene uticaja je: Da li zakon, politika ili program smanjuje, održava ili povećava rodne neravnopravnosti između žena i muškaraca?

Procjena uticaja na ravnopravnost spolova
Utvrđite potencijalne efekte predložene politike na ravnopravnost spolova: – Koje se utvrđene rodne potrebe/problemi rješavaju ovom politikom/zakonodavnom intervencijom? – Zašto se ova intervencija razmatra u ovoj konkretnoj situaciji? – Kako će intervencija doprinijeti ravnopravnosti spolova? – Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti spolova na ovom polju? – Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja? – Kako će to uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? – Kako će to uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, provedbi i praćenju politike? – Kako će to uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka u području date politike?

2.2.3. Pokazatelji ravnopravnosti spolova

Rodni pokazatelji omogućavaju smisleno poređenje kroz barem jednu dimenziju podataka, kao što je zemlja, ili vrijeme. Efikasni pokazatelji proističu iz rodne analize, a kada se formuliraju, možda će biti potrebno prilagoditi aktivnosti tako da uključuju potrebu za prikupljanjem kvalitativnih ili kvantitativnih podataka.

Sažetak cilja i aktivnosti	Pokazatelji uspješnosti
Opšti cilj	Pokazatelji na nivou uticaja Navedite srednjoročni i dugoročni uticaj politike. Uključite ciljeve izvan ciljeva politike. Transformacija ravnopravnosti spolova – promjena kontrole i pristupa resursima, donošenje odluka i promjena društvenih rodni obrazaca mogu biti dio formulacije pokazatelja.
Specifični cilj	Pokazatelji nivoa ishoda Specifični ciljevi politike koji definiraju neposredni uticaj i promjene ponašanja korisnika ili unapređenje sistema. Ostvarivo i mjerljivo usvojenim mjerama politike. Koje mjere mogu verificirati postizanje rodno odgovornog(ih) cilj(ev)a?
Rezultati	Pokazatelji rezultata Na ovom nivou pokazatelji određuju konkretne rezultate koje treba postići: konkretne mjere politike i rezultate tih mjera. U vezi s tim potrebno je odrediti prelazne etape za svrhe monitoringa. Koje mjere mogu verificirati da li koristi od projekta ostvaruju kako žene tako i muškarci, te različite vrste žena koje su uključene u projekat, odnosno na koje projekat utiče? Potrebna su sljedeća sredstva verifikacije: – Jesu li podaci za provjeru rezultata projekta razvrstani po spolu i analizirani u pogledu spola? – Koji će se alati za rodnu analizu koristiti (npr. u participativnim terenskim evaluacijama)?

2.2.4. Analiza zainteresiranih strana

U fazi planiranja i formulacije politika analiza zainteresiranih strana pomaže u definiranju ključnih konsultativnih grupa, rizika i odluka o planiranju aktivnosti. Formalni zahtjevi za uključivanje utvrđenih zainteresiranih strana u konsultacije o osmišljavanju politika ne ograničavaju šire konsultacije s korisnicima, stranama koje imaju određeni interes ili mogu biti podložne određenom uticaju politike, u sklopu šireg učešća zajednice. Koristite tabelu za analizu zainteresiranih strana navedenu u dijelu 2.1.3.

2.2.5. Rodno budžetiranje

Vijeće Evrope definira rodno budžetiranje kao „rodno zasnovanu procjenu budžeta koja uključuje rodnu perspektivu na svim nivoima budžetskog procesa i restrukturiranje prihoda i rashoda radi promocije ravnopravnosti spolova”. Da bi se uvela efikasna primjena rodno budžetiranja, trebalo bi da budu prisutni neki zajednički elementi:

- analiza budžeta i politika iz rodne perspektive,
- povezivanje rodno budžetiranja sa opštim ciljevima ravnopravnosti spolova,
- restrukturiranje budžeta i izmjene politika,
- uključivanje rodni perspektiva kroz budžetski ciklus,
- praćenje i evaluacija postignuća,
- transparentnost budžetskog procesa,
- učešće u budžetskom procesu.⁵

⁵ <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/methods-tools/gender-budgeting#2>

2.3. Implementacija

Rodno osjetljivo praćenje sistemsko je i objektivna procjena osmišljenog zakona, politike i aktivnosti. Etape i pokazatelji definirani u fazi formulacije ključne su referentne tačke za praćenje. Aspekti rodne analize mogu se primijeniti na praćenje rodničkih implikacija projektnih aktivnosti ili ishoda. Pored toga, mogu biti relevantni prikupljanje i analiza podataka o sljedećim pitanjima:

- Koje aktivnosti poduzimaju učesnice i učesnici?
- Koji su rezultati? Koje grupe ostvaruju korist od rezultata (podaci razvrstani po spolu, starosnoj dobi, primanjima, prebivalištu u ruralnom/urbanom području ili drugim vrstama klasifikacije relevantnim za projekat)?
- Ko doprinosi projektu? U čemu se ogledaju plaćeni i neplaćeni doprinosi muških i ženskih strana zainteresiranih za aktivnost?
- Kakav je kvalitet procesa? Da li i žene i muškarci ravnopravno učestvuju? Da li jačanje kapaciteta jača ravnopravnost spolova?
- Kako raspodjela budžeta odgovara na praktične i strateške rodne potrebe i interes muškaraca/žena?
- Kakav je preliminarni odgovor muškaraca/dječaka i žena/djevojčica na aktivnost?
- Postoji li neočekivan ili negativan odgovor muškaraca/dječaka ili žena/djevojčica na planirane aktivnosti? Jesu li potrebne korektivne mjere za promociju ravnopravnosti spolova?

U fazi implementacije *angažman zainteresiranih strana* važan je za potrebe praćenja i rezultata. Promjena okolnosti i uticaj politike zahtijeva ponovnu procjenu mape zainteresiranih strana kako bi se osiguralo njihovo uključivanje i suvlasništvo u aktivnostima, praćenje uticaja strateških odluka na promjenu okolnosti i interesa zainteresiranih strana. Važnost zainteresiranih strana može se mijenjati i razvijati tokom poduzetih aktivnosti i strategije za uključivanje treba prilagoditi u skladu s tim.

2.4. Evaluacija

Nijedna intervencija nije rodno neutralna. Svaka aktivnost će uticati na postojeće rodne odnose i uloge. Stoga je svrha rodno osjetljive evaluacije ispitivanje rezultata i aktivnosti za postizanje ciljeva ravnopravnosti spolova, rodne relevantnosti poduzetih radnji, uticaja i učinka aktivnosti na žene i muškarce i procjena rodno povezanih promjena s protokom vremena. To je inkluzivan i participativan proces koji uvažava sve zainteresirane strane i obuhvata rodne aspekte planiranja i timskih kompetencija u procesu evaluacije.

3. Zaključci i preporuke

Cilj ovog vodiča je procjena uticaja na ravnopravnost spolova i davanje preporuka i smjernica za rodno osviještene politike u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja, uz mogućnost da se osigura da žene i muškarci ostvaruju jednaku korist od javne politike i s njom povezanih aktivnosti i s konačnim ciljem postizanja ravnopravnosti spolova na svim nivoima. Vodič uvodi ključne pojmove o ravnopravnosti spolova koji se obično koriste u različitim primarnim i sekundarnim pravnim instrumentima i dokumentima politika EU, ključne principe primarnog prava Evropske unije i norme sekundarnog prava koje se transponiraju u zakonodavni okvir država kandidatkinja za članstvo, kao i ključne reference na pravnu stečevinu EU o ravnopravnosti spolova i njenu konkretnu pravnu relevantnost koju treba provjeriti za potrebe svakog pojedinačnog sektora.

Vodič je organiziran po sektorima za planiranje politike i nudi neiscrpan niz pitanja vezanih za sektor kojima je cilj da se olakša daljnja diskusija unutar sektora i koje treba primjenjivati prema konkretnoj relevantnosti za dati sektor. Praćenjem ciklusa za planiranje politike i odgovaranjem na uokvirena pitanja provodi se osnovna rodna analiza, koja se zatim može dodatno razrađivati procjenom datih odgovora, utvrđivanjem glavnih rezultata i eventualnih praznina, korištenjem procjene zainteresiranih strana kako bi se utvrdilo ko su glavne zainteresirane strane koje mogu pružiti podršku u provođenju pune analize i dati odgovore na dodatna pitanja da bi se popunile praznine. Prirodna je i poželjna pojava da dati odgovori dovode do dodatnih pitanja. Ta pitanja treba dodati u tabele i dodatno istražiti dati aspekt.

Nakon taksativnog pregleda konkretnih izazova i analize trenutnog stanja u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja u Bosni i Hercegovini u pogledu budućeg strateškog programiranja za IPA III i njegove povezanosti s relevantnim komponentama rodno osviještene politike, treba razmotriti i u narednim fazama procesa provesti nekoliko preporuka. Nadležni organi vlasti u BiH trebalo bi da razmotre sljedeće:

- Da se rodna pitanja propišu kao obavezan fokus za sve sektore prilikom usvajanja strateških, zakonskih i podzakonskih programa i mjera, u svim fazama postupka, a to su: analiza stanja, konsultacije s korisničkim grupama, definicija fokusa, implementacija, kontrola i izvještavanje.
- Da se senzibiliziraju predstavnici institucija u sektoru poljoprivrede u vezi s rodnim pitanjima i pravima žena na selu.
- Da se ubrzaju procesi prilagođavanja i usklađivanja zakonodavnog i strateškog okvira za poljoprivredu i ruralni razvoj s pravnom stečevinom EU na svim nivoima vlasti u BiH.
- Da se reformiraju mjere poljoprivredne politike na svim nivoima vlasti u skladu sa dobrim praksama EU.
- Da se provede kampanja za žene na selu u vezi s temom evropskih integracija i u tom kontekstu da se organizira obuka za sticanje znanja i vještina potrebnih za korištenje pretprijetupnih fondova.
- Da se institucijama u sektoru poljoprivrede omogući da steknu iskustvo u IPA projektima koji su slični projektima Instrumenta pretprijetupne pomoći za ruralni razvoj (IPARD) kako bi se unaprijedili kapaciteti za apsorpciju sredstava.
- Da se obezbijede uslovi za veću primjenu znanja i novih tehnologija u sektoru poljoprivrede, kao i sredstva i instrumenti za primijenjena poljoprivredna istraživanja.
- Da se prošire pitanja unapređenja uslova za žene na selu izvan konteksta jednog sektora i jednog ministarstva i da se modeliraju u skladu sa Akcionim planom za unapređenje položaja žena na selu, uz prioritiziranje rodno osviještenih politika kao način da se unaprijedi kvalitet života u ruralnim područjima i otpornost seoske zajednice.

Ovaj vodič može se koristiti u sektoru demokratije i vladavine prava, a za opšte smjernice u svakom drugom sektoru za planiranje politika ili konkretne smjernice u sektorima konkurentnosti i inovacija, demokratije i vladavine prava, moguće je konsultirati i druge vodiče koji su izrađeni u okviru nastojanja UN Women da pruži tehničku podršku organima vlasti u procesu evropskih integracija.

Sarajevo, septembar 2020. godine